

ФОРМУЄМО РИТОРИЧНІ ВМІННЯ ТА РИТОРИЧНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

ПРОГРАМА ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Володимир НИЩЕТА,
кандидат пед. наук, доцент, докторант
Херсонського державного університету

УДК [373.5.16:811.161.2]:808.5(043)

***Анотація.** У програмі висвітлені етапи та концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови з метою досягнення риторичних результатів (риторичних умінь і риторичної компетентності) – стратегічна мета, освітні підходи, специфічні принципи навчання, риторичний зміст навчання української мови.*

***Ключові слова:** риторична компетентність, риторичні вміння, риторичний підхід до навчання мови, риторизація, специфічні принципи шкільної риторики, відомості з риторики, риторичні аспекти тексту, мовленнєві жанри.*

Рецензенти:

Климова К.Я. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри лінгвометодики та культури мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Котик Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Корицька Г.Р. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради.

Кокора Т.В. – учитель-методист української мови та літератури ЗОШ № 5 м. Бердянська.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Шкільна освіта в Україні еволюціонує в бік риторизації навчального процесу, у школі закладаються методичні традиції плекання риторичних здібностей молодих поколінь. Проте на сьогодні фахівці констатують наявність дефіциту мисленнєво-мовленнєвої та комунікативної культури у випускників у різних сферах суспільного життя. Кризу мовленнєвої комунікації, яка є насамперед кризою самої людини, можна подолати завдяки педагогічній майстерності вчителів-словесників, їх професійній творчості, їх інноваційному мисленню. Розбудова новітніх підходів до організації шкільного навчання української мови – потреба часу.

Програму дослідно-експериментального навчання розроблено на основі програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (5–9 класи) (2013 р.; Т. Гнаткович, Н. Коржова, В. Новосьолова, М. Пентилюк, К. Таранік-Ткачук, Г. Шелехова).

Предмет «Українська мова», навчання якого ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, когнітивно-комунікативного, комунікативно-функційного підходів і передбачає реалізацію дидактичних і методичних принципів (взаємозв'язку навчання, виховання й розвитку; демократизації й гуманізації; особистісної орієнтації; урахування життєвої перспективи; текстотворчості (текстоцентризму); комунікативно-діяльнісного; соціокультурного; органічного поєднання навчання мови й мовлення; здійснення поліфункціональності української мови в процесі навчання; практичної спрямованості), має на меті формування в учнів комунікативної компетентності як предметної та ключової.

Ґрунтуючись на зазначених позиціях, дослідно-експериментальне навчання української мови базується, зокрема, і на таких концептуальних параметрах:

1. Метою дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі є комплекс риторичних умінь і риторична компетентність школярів.

Риторичні вміння є складними вміннями, які варто позиціонувати як здатність свідомо виконувати складні дії з допомогою низки навичок. Навичка ж у зазначеному контексті є автоматизованим виконанням елементарних дій, з яких складається складна дія, що виконується з допомогою вміння. Комплекс риторичних умінь класифікується за діяльнісними характеристиками (аналітичні, критеріально-оцінювальні, перетворювальні, продуктивні, проєктивні, рефлексійні, щодо вольової сфери, емоційної сфери, міжособистісної взаємодії, мотиваційної сфери) та аспектами риторичної діяльності (риторичних знань, тексту, мовленнєвої ситуації, публічного, власного риторичного, монологічного, діалогічного, полемічного мовлення, риторичних засобів, цінностей).

Риторична компетентність – це вищий рівень комунікативної компетентності; володіння риторичними знаннями, вміннями та навичками, якостями особистості, що визначають здатність і готовність до ефективного та оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної та риторичної діяльності.

Риторична компетентність як результат дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі має свою структуру:

- **теоретико-практичний компонент** – комплекс мовних і риторичних знань у контексті їх вправного застосування в мовленнєвій і риторичній діяльності;
- **процесуально-діяльнісний компонент** – навички спілкування, комунікації відповідно до мовленнєвої ситуації; застосування вмінь використовувати обрані засоби для досягнення комунікативної мети;
- **морально-етичний компонент** – цінності, ціннісні орієнтації, духовність особистості;
- **компонент комунікативної активності** – комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в активну комунікацію);
- **компонент впливовості мовленнєвого акту** – вправність у володінні експресивно-емоційними засобами мови для досягнення запланованого прагматичного результату;
- **організаційно-методологічний компонент** – вправність у доборі стратегій і тактик спілкування.

Варто зазначити, що риторична компетентність має розглядатися як міжпредметна, оскільки шкільна риторика дотична не лише до мовної, але й до

літературної освіти. На користь цього твердження свідчать принаймні два аргументи. По-перше, у риторичі досліджений контекст художньої літератури (літературно-художніх творів). По-друге, мова й література як навчальні предмети мають дуже багато спільного з погляду змісту: цінності, знання, текст, способи діяльності, досвід творчої діяльності тощо.

*2. В основі дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі – реалізація **проблемного, проектного та риторичного підходів**, серед яких риторичний є провідним.*

Риторичний підхід до навчання мови – це спрямована на оволодіння ефективним та оптимальним мовленням система педагогічно доцільних теоретико-методологічних заходів у процесі навчання мови, суб'єкти якого залучаються до усвідомленої й рефлексійної мовленнєвої комунікації, використання мовних і риторичних засобів у різних формах, сферах і жанрах мовлення.

Концептуальні особливості зазначеної категорії: 1) стратегічною ідеєю риторичного підходу до навчання української мови є формування в учнів риторичної компетентності та риторичних умінь; 2) до категоріального апарату риторичного підходу до навчання української мови варто віднести поняття «ефективне мовлення», «оптимальне мовлення», «мовленнєва комунікація», «риторичний текст», «риторичний діалог», «рефлексія» як риторичний діалог із собою, «риторичні засоби», «риторична діяльність».

Запровадження риторичного підходу до навчання української мови безпосередньо пов'язується з процесами **риторизації шкільної мовної освіти**. Дефініції терміну «риторизація» формулюються з допомогою ключових слів «осмислення», «переосмислення», «активізація», «перетворення», «освоєння способів» і передбачають реалізацію таких смислів: риторичні знання, риторична діяльність, категорії (канони) риторики – етос, пафос, логос, риторична ситуація, діалогізація (навчальний діалог, риторичний діалог), мовленнєві (риторичні) жанри, риторична норма, агональна взаємодія.

Запроваджувати риторизацію в школах України вважаємо за доцільне на таких рівнях: 1) риторизація навчального процесу (педагогічного спілкування); 2) риторизація навчального предмета (шкільного курсу української мови, процесу розвитку мовлення учнів, уроку); 3) риторизація навчального завдання.

*3. У процесі дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі доцільно реалізовувати **специфічні принципи шкільної риторики**.*

Принцип позитивної педагогічної взаємодії (рух від мети до результату в процесі навчання мови необхідно вибудовувати на умовах партнерства, співробітництва, співдружності, співтворчості як спільного творчого вирішення проблем удосконалення мовленнєвої культури).

Принцип гармонізувального діалогу (мистецтво діалогу відносять до інтелектуальних цінностей світової культури; оптимальна діалогічність на уроках мови сприятиме об'єднанню учасників дидактичної та комунікативної взаємодії, злагодженості їхніх стосунків, буде запорукою результативності спільних дидактичних і комунікативних зусиль; діалогізації можна досягнути завдяки комплексній увазі до адресата, близькості змісту мовлення до життя та інтересів адресата, конкретності мовлення).

Принцип аксіологізації (навчання мови має передбачати виховання й розвиток у школярів цінностей і ціннісних орієнтацій і бути орієнтоване на людину

цілісну, що мислить, відчуває, діє, співчуває, турбується, є відповідальною, здатну передбачити наслідки своїх мовленнєво-комунікативних дій).

Принцип антропоцентричності (у центрі шкільної мовної освіти – «фігура Homo Loquens, homo verbo agens», людина, що навчається, людина, що говорить).

Принцип формування особистості через слово (риторичний аспект української мови є потужним чинником формування особистості людини, оскільки риторика учить думати, виховує почуття слова, формує смак, встановлює цілісність світовідчуття, веде до успіху кожного, хто замислюється над роллю та значенням мови у становленні суспільства та власної особистості).

Принцип розвивального впливу (риторичні знання й уміння є основою й запорукою успішної діяльності людини в багатьох сферах, зокрема, професійних, а також у побутовому спілкуванні, адже риторика розвиває в людині особисті якості – культуру мислення, мовлення, поведінки, спілкування).

Принцип активного сприймання (учитель-словесник має розвивати у школярів уміння й навички активного сприймання, виходячи з психологічної природи цього психічного процесу (предметність, цілісність, узагальненість, аперцепція), адже серед першочергових завдань сучасної риторики – уміння швидко сприймати мовлення в усіх видах слова та здобувати потрібні смисли для прийняття оперативних рішень, не давати себе захопити, збити на діяльність, неvigідну собі й суспільству).

Принцип громадянського виховання учнів (одним із важливих суспільних завдань риторики є вихованні ратора – гідного громадянина, компетентного в публічному мовленні).

Принцип евристичності (задавати запитання – мистецтво; найважливіше запитання «чому?» є предтечею створення монологічної частини-відповіді, результатом якої є сполучення композиційно-мовленнєвих форм; запитання – ключ до розвитку комунікабельності).

Принцип «живої» комунікативності (комунікативність будь-якої промови й мовлення взагалі досягається завдяки установці на живе спілкування зі слухачами, розмовності промови, зоровому та голосовому контакту).

Принцип «мовленнєвого вчинку» (оскільки мовлення людини є точним показником її людських якостей і культури, у процесі реалізації риторичного аспекту шкільної мовної освіти набувається досвід успішної мовленнєвої поведінки, яка складається з мовленнєвих вчинків; мовленнєвий вчинок – це навмисно створене висловлювання, яке віддзеркалює моральну позицію комуніканта, мета якого – впливати на адресата в кризовій ситуації спілкування).

Принцип духовного становлення особистості (завдяки спеціально організованому педагогічному впливу в учнів має формуватися духовність як ціннісний вимір буття внутрішнього та зовнішнього в їх єдності, його співвіднесеність із вічністю, а не повсякденністю, з устремлінням до Істини, Добра, Краси, з творчістю та свободою; вища мета педагогіки та суміжних гуманітарних наук, зокрема риторики, – формування духовної особистості із розвиненими креативними якостями).

4. З урахуванням етапності роботи (табл. 1) програма дослідно-експериментального навчання (табл. 2, 3), як і програма з української мови, передбачає засвоєння мовленнєвої, мовної, соціокультурної та діяльнісної змістових ліній мовної освіти.

ЕТАПИ

дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі

Етап	Зміст навчальної діяльності	Деталізація	Результат (компоненти риторичної компетентності)
<i>Пропедевтичний етап</i> 1–4 класи	Елементарні вміння роботи зі словом і текстом	Елементарні уявлення про текст. Складання речень, складання з речень елементарних текстів. Тема та основна думка тексту (без уживання термінів). Порядок речень у тексті. Елементарне редагування текстів (встановлення порядку речень).	–
<i>I етап</i> 5–6 класи	Школа монологу, діалогу й культури спілкування	Уявлення про мову, одиниці мови різних рівнів. Виразне читання текстів. Формування вмінь ведення гармонізувального діалогу, активного спілкування в процесі діалогу й полілогу. Формування риторичних знань. Аналіз проблемних, оригінальних текстів про різноманітні цікаві факти життя. Розвиток мовного чуття. Формування й удосконалення риторичних умінь і складових риторичної компетентності.	Теоретико-практичний. Процесуально-діяльнісний. Морально-етичний.
<i>II етап</i> 7–8 класи	Елементи загальної й часткової риторики	Елементи загальної й часткової риторики. Розігрування діалогів за певних ситуацій. Складання висловлювань на різні теми. Виразальні засоби мови й мовлення. Норми літературної мови, риторична структура мовлення. Правильне мовлення – запорука почуття впевненості мовця. Зосередження уваги під час спілкування не на словах, а на змісті висловлювання. Формування й удосконалення риторичних умінь і складових риторичної компетентності.	Теоретико-практичний. Процесуально-діяльнісний. Морально-етичний. Комунікативної активності. Впливовості мовленнєвого акту.
<i>III етап</i> 9 клас	Елементи практичної риторики. Виявлення риторичних умінь і риторичної компетентності	Практичні засоби риторики, правила, прийоми, моделі, фігури, виразальні риторичні засоби, дикції, інтонації. Діалогічне мовлення. Користування виразальними засобами мови. Керування власною невербальною поведінкою. Набуття й виявлення практичних навичок у публічному мовленні. Гармонійне поєднання роботи над змістом висловлювання та його формою. Вільна творчість, саморозкриття особистості (створення власних висловлювань з урахуванням типу, стилю, жанру, форми (усна, писемна) мовлення). Формування й удосконалення риторичних умінь і складових риторичної компетентності.	Теоретико-практичний. Процесуально-діяльнісний. Морально-етичний. Комунікативної активності. Впливовості мовленнєвого акту. Організаційно-методологічний.

Призначення **мовленнєвої змістової лінії** полягає: 1) у забезпеченні цілеспрямованого формування й удосконалення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі на основі засвоєння не лише мовленнєвознавчих понять, але й відомостей з риторики, що передбачено в пояснювальній записці програми з української мови; 2) в оволодінні базовими

вміннями й навичками використання мови в життєво важливих для певного віку сферах й ситуаціях спілкування в поєднанні з комплексом риторичних умінь, формування яких може бути забезпечене в результаті цілеспрямованої, мотивованої інноваційної педагогічної діяльності вчителів-словесників.

У процесі засвоєння змісту **мовної лінії** програми учитель-словесник транслює учням відомості з риторики: категорії риторики; закони риторики (концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, словесної творчості, ефективного спілкування, системно-аналітичний); риторика діалогу; теорія риторичної діяльності; риторична ситуація; ефективність та оптимальність мовлення; основи еристики; риторичні засоби (тропи, риторичні фігури); ораторський виступ; мовленнєвий вчинок, мовленнєва поведінка; мовленнєві жанри; види й жанри красномовства; риторична аргументація; риторичний текст; агональна взаємодія (принцип агону); риторична норма; невербальні засоби спілкування; риторична рефлексія як діалог із самим собою.

Варто особливу увагу приділити роботі з мовленнєвими жанрами та вивченню рубрики «Текст (риторичний аспект)» у кожній навчальній темі, цілеспрямовано формуючи внутрішню мотивацію учнів щодо здобуття риторичних результатів шкільної мовної освіти. Серед окреслених у програмі риторичних аспектів тексту провідними варто вважати такі: впливу (текст є соціальним феноменом, оскільки вплив і переконання – дії двобічні; текст як продукт мовлення варто розглядати як мовленнєвий вчинок у контексті впливу продуцента на адресата й на самого себе; текст реалізує головну комунікативну функцію впливу на людину – формування поглядів, аферентну й закличну функції), ефективності мовлення (досягнення бажаного (прогнозованого) ефекту; ефективне спілкування – це результативне спілкування, за якого реалізується комунікативний намір, вирішується комунікативна задача як практичного, так і духовного плану), спілкування (текст як інтерактивне явище), діалогу, текстотворення (текст як засіб реалізації комунікативної мети є результатом «ословлення» думки), інформування, стимулювання, мовленнєвої ситуації (у текстах виявляються комунікативні події соціокультурної взаємодії свідомості людей, породжені їх комунікативною поведінкою; текст – це система маніфестацій певної риторичної поведінки в певній комунікативній ситуації).

Засвоєння змістового наповнення **соціокультурної лінії програми** логічно поєднувати з формуванням і вихованням у школярів абсолютних (вічних), національних, громадянських, особистих, родинних, валео-екологічних цінностей («Кодекс цінностей українського виховання») і ціннісних орієнтацій (на себе як суспільні істоту й на суспільство; орієнтації на цінності вищого порядку – свободу, творчість, пізнання, розуміння, красу; термінальні й інструментальні орієнтації). Ця змістова лінія передбачає добір, опрацювання й конструювання тематично й стилістично орієнтованих текстів у визначених програмою з української мови сферах відношень у поєднанні з риторичними функціями (аспектами) текстів. У процесі опрацювання змістової лінії відбувається пряме й опосередковане вдосконалення сформованих риторичних умінь під час їх виявлення на уроках української мови.

Формування загальнонавчальних умінь (організаційно-контрольних, загальнопізнавальних (інтелектуальних, інформаційних), творчих, естетико-етичних) у процесі засвоєння змісту **діяльнісної (стратегічної) лінії програми** логічно

поєднати з розвитком психологічних особливостей школярів: 1) розвиток психічних (пізнавальних) процесів варто спрямовувати на формування й удосконалення таких якостей: екстероцептивних і пропріоцептивні відчуттів, у результаті синестезії яких відбувається інтеграція вербальної й невербальної сторін мовленнєвої діяльності в єдиний образ; соціальної перцепції та здатності до спостереження як навмисного, спланованого сприймання; активної (довільної) й творчої уяви в безпосередньому зв'язку із засвоєнням мови, здатності до антиципації; емоційної пам'яті як передумови комунікативних рис характеру людини, здатності до спілкування в пам'яті зі своїми думками та з актуалізованими образами інших людей; словесно-логічного мислення, яке розвивається й функціонує на основі мовлення й у відповідності до правил логіки, образного, об'єктивованого в мовленні мислення, мовленнєвого мислення як осмисленого мовлення; уваги як основи будь-якої пізнавальної діяльності, довільної уваги, опосередкованої соціально виробленими способами організації поведінки та комунікації, інтелектуальної уваги; 2) результатом цілеспрямованого розвитку емоційно-вольової сфери учнів мають стати розвинена емоційність, емпатія, вищі почуття (моральні, інтелектуальні, естетичні, практичні), вольові якості особистості (рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самостійність, здатність до самоконтролю й саморегуляції, здатність здійснювати вибір, принциповість, ініціативність, витримка, організованість, дисциплінованість, сміливість, відповідальність тощо).

Завдання вчителя-словесника – використати потенціал психічних процесів та емоційно-вольової сфери в процесі формування риторичних результатів шкільної мовної освіти.

Література

1. Кодекс цінностей сучасного українського виховання // Вишневський О. І. Теоретичні основи педагогіки : [курс лекцій] / Вишневський О. І., Кобрій О. М., Чепіль М. М. – [за ред. О. Вишневського]. – Дрогобич : Відродження, 2001. – С. 98–99.
2. Методика навчання риторики в школі : навч. посіб. / Автор-укладач В. А. Нищета. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 200 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : [підруч. для студентів філологічних факультетів університетів] / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. – [за ред. проф. М. І. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів : українська мова : українська література : 5–9 класи. – К. : Освіта, 2013. – 160 с.

ПРОГРАМА

дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі
з метою формування риторичних умінь і риторичної компетентності учнів

І ЕТАП. ШКОЛА ДІАЛОГУ Й КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ		
5 КЛАС		
Мовна змістова лінія		
Зміст навчання. Відомості з риторики ¹	Риторичні аспекти тексту	Мовленнєві жанри
<p>Категорії риторики (загальне уявлення про етос, пафос, логос). Риторика діалогу (навчальний, риторичний діалог; діалог-унісон, діалог-повідомлення, діалог-бесіда; гармонія між учасниками діалогу). Риторичний діалог.</p> <p>Мовленнєві жанри (види за комунікативною метою – інформування, вплив, інформація та вплив; осмислення себе як адресата риторичного жанру).</p> <p>Риторична ситуація (спілкування потенційне й реальне; опосередковане й безпосереднє, з іншими і з самим собою).</p> <p>Риторична діяльність (спрямованість тексту на інших суб'єктів, реконструкція замислу авторського тексту).</p> <p>Риторичний текст (адресність, намір вплинути).</p>	<p>Впливу. Діалогу. Ефективності мовлення. Спілкування. Текстотворення. Мовленнєвої ситуації.</p>	<p>Казкові історії. Розповідь про себе. Побутовий лист. Привітання. Подяка. Прощання. Оповідання. Відгук. Замітка. Стаття. Легенда. Переказ. Пісня. Вірш. Загадка. Прислів'я. Приказка. Прохання. Байка.</p>
Мовленнєва змістова лінія		
Розділ шкільної програми	Риторичні вміння ²	
Відомості про мовлення	Аналізувати мовленнєву ситуацію, її компоненти. Урахувати погляди інших людей. Визначати тему, задум висловлювання й комунікативне завдання мовця, вид спілкування; визначати сутність. Досягати поставлених цілей у спілкуванні. Здійснювати підготовку, планування, аналіз, рефлексію й самооцінку ситуативного мовлення. Орієнтуватися в ситуації спілкування ефективно й правильно. Володіти собою, стримувати почуття. Коректної поведінки під час спілкування, бути ввічливим. Висловлювати власну думку про зміст і форму вираження. Відповідати за мовлення (відповідальність). Дотримуватися етикету (ділового етикету), культури мовлення, правил спілкування.	
Види робіт	Оцінювати ефективність мовлення, рівень впливу на аудиторію. Оцінювати текст з погляду його змісту, форми задуму, мовного оформлення. Розрізняти і знаходити спільне в різних висловлюваннях. Сприймати усні й писемні висловлювання різних стилів і типів мовлення. Уважно ставитися до почутого та прочитаного.	
Відтворення готового тексту	Робити висновок про реалізацію комунікативного завдання (наміру) мовця. Говорити виразно та приємно. Оперативно будувати й оформлювати висловлювання (мовлення) різної тематики і структури. Виступати із власними висловлювання з урахуванням ситуації мовлення. Створювати висловлювання (монолог) відповідно до задуму, надаючи виразності його мовному оформленню. Визначати й добирати виражальні засоби (тропи, риторичні фігури).	
Створення власних висловлювань	Бути цікавим співрозмовником. Ставити запитання і відповідати на поставлені запитання. Розуміти позицію партнера по спілкуванню. Брати участь у рольових іграх, діалозі. Створювати висловлювання (діалог) відповідно до задуму надаючи виразності його мовному оформленню. У мовленнєвій діяльності «письмо» (переказ, твір) усно та письмово передавати чужі думки.	

¹ Відомості з риторики варто подавати учням спочатку без термінів (лише формувати уявлення). Етап готовності школярів сприймати риторичні терміни й оперувати ними визначається вчителем-словесником відповідно до рівня навченості учнів, їх психолого-педагогічних особливостей.

² Зазначаються лише нові риторичні вміння в контексті їх первинного формування.

6 КЛАС		
Мовна змістова лінія		
Зміст навчання. Відомості з риторики	Риторичні аспекти тексту	Мовленнєві жанри
Категорії риторики (оперування суб'єктивним розумінням етосу, пафосу, логосу). Риторичний діалог. Риторична діяльність (потреба людини у взаємодії з іншими). Мовленнєвий вчинок, мовленнєва поведінка. Риторична норма. Види й жанри красномовства. Основи еристики (спір, правила спору). Закони риторики (концептуальний, моделювання аудиторії). Риторичні засоби (тропи, фігури).	Впливу. Діалогу. Ефективності мовлення. Спілкування. Текстотворення. Мовленнєвої ситуації.	Повідомлення. План роботи. Оголошення. Анотація. П'єса. Ввічлива оцінка. Вибачення. Відмова. Заборона. Знайомство. Комплімент. Обіцянка. Порада. Розповідь про себе. Афіша. Згода.
Мовленнєва змістова лінія		
Розділ шкільної програми	Риторичні вміння	
Відомості про мовлення	Говорити зрозуміло, сприйнятливо для слухача, задовольнити запити аудиторії. Варіювати думку в мовленні і мовлення (гнучкість, динаміка). Моделювати аудиторію. Висловлюватися лаконічно (економно з погляду засобів).	
Види робіт	Дотримуватися риторичних законів. Розрізняти види й жанри красномовства. Розвивати комунікативні та риторичні здібності. Самостійного пошуку інформації, активного осмислення й опрацювання її.	
Відтворення готового тексту	Аналізувати тексти (риторичний аналіз). Композиційно правильно створювати текст. Редагувати текст. Складати план. У мовленнєвій діяльності «письмо» (переказ, твір); усно та письмово передавати чужі думки. Дошукуватися причин явищ, процесів.	
Створення власних висловлювань	Аналізувати публічне мовлення. Аналізувати невербальні засоби спілкування. Дотримуватися міри (поміркваність). Протистояти страху (долати страх). Дотримуватися дистанції у спілкуванні. Захоплювати й утримувати ініціативу у спілкуванні. Проектувати діалогічне мовлення.	
II ЕТАП. ЕЛЕМЕНТИ ЗАГАЛЬНОЇ Й ЧАСТКОВОЇ РИТОРИКИ		
7 КЛАС		
Мовна змістова лінія		
Зміст навчання. Відомості з риторики	Риторичні аспекти тексту	Мовленнєві жанри
Категорії риторики (оперування суб'єктивним розумінням етосу, пафосу, логосу). Гуманізація. Закони риторики (концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний). Риторичні засоби (тропи, риторичні фігури). Риторичний текст (продукт риторичної діяльності; адресність; намір вплинути в конкретній ситуації спілкування; мета впливу чи оптимізації взаємин). Ефективне мовлення. Оптимальне мовлення. Риторична ситуація (одиниця риторичної діяльності). Навчальний діалог (діалог-театр, діалог-пропаганда). Основи еристики (дискусія, диспут). Відкриті й закриті запитання. Створення аргументації. Риторична рефлексія як діалог із самим собою. Пафос у навчальному діалозі (діловитості, рішучості, виховання). Невербальні засоби спілкування.	Впливу. Діалогу. Ефективності мовлення. Спілкування. Текстотворення. Мовленнєвої ситуації. Інформування. Оралізації.	Розрада. Розписка. Нарис. Усмішка. Настанова. Інструкція. Дискусія. Доручення. Заперечення. Наказ. Лист подяки.

Мовленнєва змістова лінія		
Розділ шкільної програми	Риторичні вміння	
Відомості про мовлення	Орієнтуватися в літературі з риторики. Проектувати мовленнєві ситуації. Обговорювати моделі публічних висловлювань. Бути природним у мовленні, щирим.	
Види робіт	Виділяти індивідуальні риси ораторського стилю кращих ораторів; визначати вартісність і недоліки публічних висловлювань.	
Відтворення готового тексту	Вільно володіти засобами мови в різних сферах людської діяльності. Редагувати власні висловлювання.	
Створення власних висловлювань	Наслідувати навички ораторів. Вести конструктивний, гармонійний, етикетний діалог. Брати участь у рольових іграх, діалозі, полеміці; вести дискусію, полеміку. Орієнтуватися в часі.	
8 КЛАС		
Мовна змістова лінія		
Зміст навчання. Відомості з риторики	Риторичні аспекти тексту	Мовленнєві жанри
<p>Категорії риторики (оперування суб'єктивним розумінням етосу, пафосу, логосу).</p> <p>Закони риторики (концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, словесної творчості, ефективного спілкування, системно-аналітичний).</p> <p>Риторичні засоби (тропи, риторичні фігури).</p> <p>Мовленнєвий жанр – запорука доречності й успішності спілкування. Агональна взаємодія (принцип агону).</p> <p>Риторична аргументація як складова логосу.</p> <p>Мовленнєвий вчинок, мовленнєва поведінка.</p> <p>Риторична рефлексія як діалог із самим собою.</p> <p>Ораторський виступ. Вимоги до поведінки мовця.</p>	<p>Впливу.</p> <p>Діалогу.</p> <p>Ефективності мовлення.</p> <p>Спілкування.</p> <p>Текстотворення.</p> <p>Мовленнєвої ситуації.</p> <p>Інформування.</p> <p>Оралізації.</p> <p>Стимулювання.</p>	<p>Повідомлення.</p> <p>Тематичні виписки.</p> <p>Конспект.</p> <p>Заява.</p> <p>Протокол.</p> <p>Витяг з протоколу.</p> <p>Інтерв'ю.</p> <p>Передмова.</p> <p>Повість.</p>
Мовленнєва змістова лінія		
Розділ шкільної програми	Риторичні вміння	
Відомості про мовлення	Критично оцінювати власне мовлення. <i>Закріплення (виявлення, удосконалення) набутих раніше риторичних умінь.</i>	
Види робіт	Вибудовувати систему логічних доведень (аргументація). <i>Закріплення (виявлення, удосконалення) набутих раніше риторичних умінь.</i>	
Відтворення готового тексту	Занурювати аудиторію в інтелектуальне та емоційне співпереживання, залучати до співтворчості. <i>Закріплення (виявлення, удосконалення) набутих раніше риторичних умінь.</i>	
Створення власних висловлювань	Виступати з ораторським мовленням (ефектно, ефективно, переконливо). Налагоджувати і підтримувати контакт з аудиторією. Спілкуватися в усіх сферах життя. Знаходити розв'язання проблемних (конфліктних) ситуацій у спілкуванні, адекватно долати бар'єри. <i>Закріплення (виявлення, удосконалення) набутих раніше риторичних умінь.</i>	

**ІІІ ЕТАП. ЕЛЕМЕНТИ ПРАКТИЧНОЇ РИТОРИКИ.
ВИЯВЛЕННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ І РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

9 КЛАС

Мовна змістова лінія

Зміст навчання. Відомості з риторики	Риторичні аспекти тексту	Мовленнєві жанри
<p>Категорії риторики (оперування суб'єктивним розумінням етосу, пафосу, логосу).</p> <p>Закони риторики (концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, словесної творчості, ефективного спілкування, системно-аналітичний).</p> <p>Мовленнєвий вчинок, мовленнєва поведінка. Дискурс – потік мовленнєвої поведінки. Типи мовленнєвих дій.</p> <p>Зв'язок риторики з теорією тексту та стилістикою.</p> <p>Ораторський виступ, підготовка до нього. Виступ з риторичною промовою. Вимоги до поведінки мовця.</p> <p>Діалогічний спосіб пошуку істини.</p> <p>Діалог-протиріччя, діалог-синтез, діалог-суперечка, діалог-пояснення, діалог-сварка, діалог-унісон, діалог-повідомлення, діалог-обговорення, діалог-бесіда.</p> <p>Освітня діяльність як риторична.</p> <p>Навчальний діалог як риторичний (діалогічність свідомості й світовідчуття).</p> <p>Мовна норма. Риторична норма.</p> <p>Риторична аргументація як складова логосу.</p>	<p>Впливу.</p> <p>Діалогу.</p> <p>Ефективності мовлення.</p> <p>Спілкування.</p> <p>Текстотворення.</p> <p>Мовленнєвої ситуації.</p> <p>Інформування.</p> <p>Оралізації.</p> <p>Стимулювання.</p> <p>Полемічного мовлення.</p>	<p>Доповідь.</p> <p>Тези.</p> <p>Автобіографія.</p> <p>Резюме.</p> <p>Ділова бесіда.</p> <p>Звіт.</p> <p>Офіційний лист.</p> <p>Репортаж.</p> <p>Рецензія.</p> <p>Характеристика.</p>

Мовленнєва змістова лінія

Розділ шкільної програми	Риторичні вміння
Відомості про мовлення	<p>Володіння індивідуальним запасом вербальних і невербальних засобів; володіти голосом; «тримати паузу». Володіння національно зумовленою специфікою використання мовних засобів.</p> <p><i>Закріплення (виявлення, удосконалення) набутих раніше риторичних умінь.</i></p>
Види робіт	<p>Аналізувати знання мови й риторики щодо використання в мовленні; добирати й опрацьовувати матеріал.</p> <p><i>Закріплення (виявлення, удосконалення) набутих раніше риторичних умінь.</i></p>
Відтворення готового тексту	<p>Використовувати (мобілізувати) знання мови й риторики в мовленні.</p> <p><i>Закріплення (виявлення, удосконалення) набутих раніше риторичних умінь.</i></p>
Створення власних висловлювань	<p>Формувати власний ораторський стиль.</p> <p><i>Закріплення (виявлення, удосконалення) набутих раніше риторичних умінь.</i></p>

Соціокультурна змістова лінія	
<p><i>Реалізація текстоцентричного принципу навчання мови у сферах відношень – «Я і українська мова й література»; «Я і Батьківщина»; «Я і національна культура»; «Я і мистецтво»; «Я і ти»; «Я і ми»; «Я як особистість» – слугує засобом формування й виховання в учнів громадянськості, моральності, духовності, цінностей відповідно до «Кодексу цінностей українського виховання» і ціннісних орієнтацій (на себе як суспільні істоту й на суспільство; орієнтацій на цінності вищого порядку – свободу, творчість, пізнання, розуміння, красу; термінальних та інструментальних орієнтацій).</i></p>	<p>Впливу. Діалогу. Ефективності мовлення. Спілкування. Інформування. Текстотворення. Мовленнєвої ситуації. Стимулювання. Аргументації. Полемічного мовлення. Оралізації. Мовленнєвої ситуації.</p>
Риторичні вміння	
<p><i>У процесі опрацювання змістової лінії програми відбувається пряме й опосередковане вдосконалення сформованих риторичних умінь під час їх виявлення на уроках української мови.</i></p>	
Діяльнісна змістова лінія	
<p>Формування загальнонавчальних умінь (організаційно-контрольних, загальнопізнавальних (інтелектуальних, інформаційних), творчих, естетико-етичних) відповідно до вимог навчальної програми з української мови.</p> <p><i>Цілеспрямована діяльність учителя-словесника має бути зорієнтована на розвиток емоційно-вольової сфери з метою формування розвиненої емоційності, емпатії, вищих почуттів (моральних, інтелектуальних, естетичних, практичних), вольових якостей особистості (рішучості, наполегливості, цілеспрямованості, самостійності, здатності до самоконтролю й саморегуляції, здатності здійснювати вибір, принциповості, ініціативності, витримки, організованості, дисциплінованості, сміливості, відповідальності).</i></p>	
Риторичні вміння	
<p><i>У процесі опрацювання змістової лінії програми відбувається пряме й опосередковане вдосконалення сформованих риторичних умінь під час їх виявлення в навчально-виховному процесі.</i></p>	

Анотація.

В программе освещены этапы и концептуальные параметры опытно-экспериментального обучения украинскому языку с целью достижения риторических результатов (риторических умений и риторической компетентности) – стратегическая цель, образовательные подходы, специфические принципы обучения, риторическое содержание обучения украинскому языку.

Ключевые слова: *риторическая компетентность, риторические умения, риторический подход к обучению языку, риторизация, специфические принципы школьной риторики, сведения по риторике, риторические аспекты текста, речевые жанры.*

Summary.

In the program there have been given the stages and conceptual parameters of pilot Ukrainian language teaching with the purpose of achieving the rhetorical results (rhetorical skills and rhetorical competence) – strategic purpose, educational approaches, specific reasons of teaching, rhetorical content of Ukrainian language teaching.

Key words: *rhetorical competence, rhetorical skills, rhetorical approach to language teaching, rhetoric, specific principles of school rhetoric, information in rhetoric, rhetorical aspects of the text, speech genres.*

Ницета В. Формуємо риторичні вміння та риторичну компетентність : програма дослідно-експериментального навчання української мови / Володимир Ницета // Українська мова і література в школах України. – 2015. – № 7–8. – С. 66–73.